

ТЕКСТОЛОГІЧНЕ ОПРАЦЮВАННЯ РУКОПИСІВ (ФОНЕТИЧНИЙ РІВЕНЬ)

Коваленко Б. О.

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови,

декан факультету української філології та журналістики

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька область, Україна

Спадщина С. Руданського різноманітна своїми темами і жанрами. Його творчість високо оцінили дослідники В. Герасименко [1], П. Колесник [2], А. Кримський [3], І. Пільгук [4], М. Сиваченко [5], Ю. Цеков [6] та ін.

Мова співомовок письменника багата на етнографічну та діалектну лексику, народну фразеологію, проте й досі залишається маловивченою.

Мета нашої розвідки – з'ясувати, якою мірою відбилися говіркові явища в співомовках С. Руданського. Матеріалом обрано рукописи, які зберігаються у відділі рукописів Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України. Саме автографи зберігають діалектні елементи, які у пожиттєвих виданнях, а особливо виданнях радянського часу, знівельовані.

У рукописах співомовок фіксуємо фонетичні риси, характерні для подільського ареалу:

1. Ненормативне вживання голосних: *крепись, пелепін, похелився, пічне, вечерниці, сонячко, чикає, лехе, беріг, стерчало, глечек* тощо, наприклад: «Нехай гнеться лоза А ты дубе *крепись* Ты росты та росты Не хылысь не крывысь»¹ (До дуба); «Якъ-то за все хапаються Тіи *пелепони* То й поправлявъ идень, кажутъ, У церкви иконы» (Пилипон); «То жъ то, каже, я смиху Буду зъ него маты Якъ устане та *пичне* Головы шукаты!» (Сміх); ««Гей старосты! Сюды сюды!...» Крычавъ Трохымъ передь коршмою Буду *жынытись* въ Лободы Зъ его хорошою дочкою» (Хрест на горі); «Середь села тече рика Надъ *беригомъ* коло горбка Стоить зъ цебрынамы керныця Въ керныци чыстая водыця!» (Розмай); «Тай тогди вже до попа Грихы сповидаты. Ото пипъ ему дае Хреста *цолуваты. Поцолувавъ* цыганчукъ Пипъ его пытае А той ему вси грихы И оповидае» (Циган на сповіді).

2. Вживання [y] замість [o] (так зване *укання*): «Двери рухнули идни Видмыкаются й хатни!.. Бье пивничная година Затраслася *домувына*» (Вечорниці).

¹ Тут і далі приклади подаємо за: С.В. Руданський Співомовки. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Фонд 63. – Од. зб. 13-14. У дужках зазначаємо назву твору.

3. Поширення приголосного [в] на місці [л] у слові *горілка*: «Отъ все готове шумъ затыхъ Стиль застеляется у ныхъ И показалася *горивка* И деренивка, и вышнивка И медъ и пиво, та и квась, Якъ часомъ водытса у насъ!..» (Розмай).

4. Досить помітним явищем є випадання звука або групи звуків у середині присудкового слова *треба*: «Трохымъ видъ страху задрожавъ Но годи!.. *Тра* видповидаты Ото винъ смилосты добравъ И ставъ до куцога казаты...» (Хрест на горі).

5. Стверділий кінцевий [т]: *горит, ставит, учит, біжит, стоїт, ходит, скочит* і т.д., наприклад: «Та гей быкы! *Ломить* бадыля *Ломить* его *валить* на прахъ Нехай не буде того *зия* На нашихъ батькивскы^x поляхъ! (Гей бики); «А жыдови не въ тямкы Козацькій жарты Веде его до бочокъ Тай *точытъ* пивкварти» (Розп'ятий жид); «*Ставытъ* москаль жыдюка На московськи чаты Та й и *учытъ* на сей разъ Якъ-то чатувати « (Жид на катах); «Винъ изъ Крыму утикае Видъ орды лыхои Изнемигъ – и въ Бога *проситъ* Помощи святои» (Два трупи); «Було тисно пидъ Москвою *Просятъ* козакивъ: «Поможите запорожци! Збыты ворогивъ» (Кому чого бракує).

6. Вставні приголосні [л], [н] після губних: «И *роснявся* грубый жыдъ Вына не пускае А козакъ соби пишовъ И гадкы не мае» (Розп'ятий жид); «Утопыла-сь мене донько Въ холодную воду: *Витдала-исъ* нечытому *Здоровля* и вроду!..» (Упир); «Утопыла-сь мене донько Въ холодную воду: Погубыла *здоровлячко* и мылую вроду!..» (Упир).

7. Найбільшу кількість фонетичних варіантів в українських діалектах має числівник *один*, що підтверджують дані з південно-західних діалектів. У текстах аналізованих співомовок маємо форми числівника *один* з початковим рефлекторним *ї*: «*Иденъ* поцилунокъ гарячій И я, якъ видъ чаривъ оживъ» (Богдай тебе); «Не ложывъ я свои шыи На правдыіи вагы Погнувъ еи не *идному* Ажъ до самои ноги» (Полюби мене); «Двери рухнули *идни* Видмыкаются й хатни!.. Бье пивничная година Затраслася домувына» (Вечорниці).

8. Подільські говірки характеризуються твердістю приголосного [р]: «А що хочеш?» – Тры копы! – Жыдъ мацнувъ руками За барана заплаатывъ *Трома* копійкамы» (Баран); «Разъ топывся грубый ляхъ Ставъ репетуваты Мужыкъ иденъ и побигъ Пана *ратуваты*» (Надгорода); «А якъ *бура* лыха Тебе зъ мисця зибье Або хмара-гора Тебе громомъ убье Свить почуе ту смерть» (До дуба); «Ходытъ ляшокъ по коршми А хочеться исты Пытається *шынькара*: «*Czy nie masz pieczystej?*» (Змисний лях); «Сумно шепче лись дримучій Вороны литають И здається своимъ крыкомъ *Буру* наклыкають» (Два трупи). «И ниhto ихъ не ховае И ниhto не плаче!.. Тилько воронъ чорнокрылый Тамъ порою *краче*» (Два трупи); «Отъ въ село дивча бижытъ!.. Дывытса! – вогонь горытъ.

Премо въ сини – и до хаты – Стала двери вичыняты» (Вечорниці); «До схиць сонця люде йдуть Въ *раднaxъ* трупивъ два несуть Коломъ груды имъ прогналы На граныци закопалы» (Вечорниці); «И *встрагла* въ землю церква та Лышь на гори ти хрестъ выдаты И отъ плынуть, плынуть лита А тыхъ коханкивъ не выдыты» (Хрест на горі).

9. Визначальною рисою подільських говірок мовознавці називають відсутність подовжених приголосних в іменниках середнього роду II відміни: *волося, бадія, зія*: «Лысый я, *волося* спало Решта билая якъ снигъ Недалеко моя яма» (Полюби мене); «Впередъ быкы! *бадыля* зсохло Сами валяться будякы А чересло, лемишь нові... Чого жъ вы стали? Гей быкы!» (Гей бики); «Та гей быкы! Ломить *бадыля* Ломить его валить на прахъ Нехай не буде того *зія*...» (Гей бики); «Ты глибоко углибъ Твердый коринь пусты *Гыля* вгору роскынь Ты росты та росты!» (До дуба); «Ой винъ иде промовляе; «Любее *коханя!* Недаешъ ты мни покою Зъ *раня* до *смерканя*» (Упир); «Ему мыла Ганусенька Но *зія* лякае, черезъ *зія* свяченее Прыступу немає» (Упир); «И расплелась дивчына Нибы на *весіля* И расплелась, вытрасае Свяченее *зія*» (Упир); «Въ зелени свята прыбралась На *сватаня* якъ на *весіля* Умылась гарно заплелась, розсыпала татарске *зія*...» (Хрест на горі).

10. У подільських говірках помітна тенденція до вживання приставних [з], [в], що відбито в рукописах співомовок: «Та гей быкы! *Згоремо* поле Посіємъ ярее зерно А спаде дощыкъ незабаромъ В земли пробудыться воно» (Гей бики); «Ты не моя!.. и бровы чорни Мылуе *гыниій*, а не я И *гыниій* хтось тебе прыгорне Бо ты дивчыно не моя» (Ти не моя); «Но дивчына невертке Еи мыла украина Еи *гыниій* прыгортае! Охъ невдячная дивчына!» (Зозуля).

Отже, аналіз рукописної спадщини письменника дозволяє зробити висновок, що мова творів письменника хоча й унормована, проте не позбавлена й діалектних рис, зокрема фонетичних. Серед наявних у мові творів С. Руданського діалектизмів є риси різних говорів, але основною діалектною базою для його мови став подільський говір південно-західного наріччя.

Література:

1. Герасименко В. Я. Степан Руданський: життя і творчість / В. Я. Герасименко; відп. ред. О. В. Мишанич. К.: Наукова думка, 1985. – 180 с.
2. Колесник П. Й. Степан Руданський. Літературний портрет / Петро Колесник. – К.: Вид-во художньої літератури «Дніпро», 1971. – 111 с.
3. Кримський А. Ю., Левченко М. З. Знадоби до життєпису Степана Руданського / Аг. Кримський та Мик. Левченко // 36. історико-фологічного відділу № 19. – вип. I. – К., 1926. – 244 с.

4. Пільгук І. І. Степан Руданський. Нарис життя і творчості / І. І. Пільгук. – К.: Державне видавництво художньої літератури, 1956. – 115 с.

5. Сиваченко М. Є. Студії над гуморесками Степана Руданського (порівняльно-культурологічний аспект) / Від. ред. І. О. Дзеверін; упорядкування Г. М. Сиваченко; передмова П. М. Федченка / Микола Сиваченко. – К.: Наукова думка, 1995. – 228 с.

6. Цеков Ю. І. Степан Руданський. Нарис життя і творчості. Літературний портрет / Ю. І. Цеков. – К.: Дніпро, 1983. – 176 с.

ТЕКСТ ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ПРОЦЕСІВ ФРАЗЕОТВОРЕННЯ

Коваленко Н. Д.

*кандидат філологічних наук, доцент,
професор кафедри української мови*

*Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька область, Україна*

В останні десятиріччя спостерігаємо зацікавлення українських дослідників на рівні виявлення складу, просторового поширення та особливостей варіювання ареальної фразеології. Результатом польових досліджень є окремо видані фразеологічні словники, що презентують усі три наріччя української мови, а це значно розширило емпіричну базу даних для наукового опрацювання: західнополіські записали Г.Л. Аркушин і З.С. Мацюк, середньополіські – Г.М. Добролюжа, східнослобожанські та степові – В.Д. Ужченко, Д.В. Ужченко), наддніпрянські – В.А. Чабаненко, західноволинські уклад Г.Л. Аркушин, лемківські – Н.Д. Вархол і А.О. Івченко, Г.Ф. Ступінська та Я.В. Битківська, південноволинські систематизувала Н.В. Кірілкова. Залучення матеріалів з інших говорів української мови дозволить здійснити ґрунтовний ареальний опис усієї фразеологічної системи, уточнити, підтвердити чи спростувати наявні висновки теоретико-методологічного плану.

Тексти зв'язного говіркового мовлення, опублікування яких активізувалося останнім часом, є багатомірним, комплексним і самодостатнім джерелом у пізнанні процесів фразеотворення. Саме розповіді носіїв говірки найповніше віддзеркалюють матеріальну і духовну культуру нації, слугують переконливим джерелом для вивчення проблеми механізму творення фразеологічної одиниці. П.Ю. Гриценко зауважує: «Зверненням до